

1. Transportovanje u Australiju

Kada je američka revolucija okončala transportovanje osuđenika u Severnu Ameriku,¹ oronuli engleski zatvori nisu mogli da izdrže toliki pritisak. Oni nisu mogli da obezbede smeštaj za onih hiljadu i više osuđenika koji su ranije svake godine upućivani u Severnu Ameriku.² Vlada je počela da traži neko novo rešenje. Godine 1776. donet je zakon kojim se transportovanje privremeno zamenjuje upućivanjem na teške javne radove. Zatvorenici su upućivani da vade pesak, zemlju i šljunak iz reke Temze za period od tri do deset godina (žene i fizički slabi muškarci su mogli da ostanu na radovima u okrugu u kome su osuđeni). Donji dom nije bio zadovoljan učinkom „olupina“ (*„hulks“*: usidreni stari brodovi u koje su smeštani osuđenici), pa je 1778. osnovan komitet sa zadatkom da ispita primenu novog zakona. Duncan Campbell, raniji preduzimač za transportovanje u Ameriku a sada nadzornik zatvorenika na radovima na Temzi, izveštio je da su od avgusta 1776. do marta 1778. primljena 632 čoveka, od kojih je 176 umrlo, 24 pobešlo, a 60 pomilovano.³ Jedna druga komisija je 1779. ustanovila da je stanje znatno poboljšano, ali još uvek ne i zadovoljavajuće. Howard je nekoliko puta posetio brodove i osudio neometano međusobno mešanje tolikog broja kriminalaca, kao pogubno po moral.⁴ Novi planovi za transportovanje su iznošeni protiv argumenata onih koji su se bojali da se zemlja ne raseli. Kao moguća odredišta pominjali su se Karibi, Foklanska ostrva i preostali deo britanske Severne Amerike. Australija je prvi put pomenuta 5. februara 1779. u jednoj debati u Donjem domu,⁵ ali kao da su u tom trenutku svi prečuli ovaj predlog. Jedan pokušaj da se grupa zatvorenika transportuje u Ameriku 1783. godine je potpuno propao. U

međuvremenu je postalo očigledno da su olupine, zamišljene kao prvi deo osude na transportovanje, bile pravi rezervoar kriminalaca i da su samo pogoršavale stvari. Nije bilo izgleda da se u bližoj budućnosti izgrade novi zatvori, o kojima su govorili reformatori.⁶

Ove teškoće, zajedno sa teškim ekonomskim stanjem, izazvale su ozbiljnu krizu u krivičnopravnoj administraciji osamdesetih godina. Madanova *Razmišljanja o pravednosti izvršne vlasti* (1785) i Paleyva *Moralna i politička filozofija* (1785), naglašavaju potrebu stroge i nepristrasne primene zakona.⁷ Ovi autori osuđuju stalni porast broja pomilovanja i zamena kazni kao nešto što podriva čitav pravni sistem. Grad London je 1786. molio kralja za „brzo i tačno izvršenje zakona o smrtnoj kazni i transportovanju“. Pittova vlada je popustila. Odabran je Botanički zaliv u Australiji i vlastima je naređeno da obezbede prevoz 750 osuđenika, a guverner Philipp je krenuo s prvim konvojem 3. maja 1787.⁸ Pošto su preduzimači plaćani prema broju ukrcanih zatvorenika, a ne prema broju onih koji stignu na odredište, smrtnost na putu je bila veoma visoka, naročito u drugom transportu.⁹

Tokom prve godine, životni uslovi novih australijskih kolonista bili su veoma loši, a stopa smrtnosti veoma visoka. Za hranu su u potpunosti zavisili od Engleske, a preduzimači su radije prevozili skupe proizvode za prodaju službenicima i slobodnim naseljenicima nego jeftinu robu masovne potrošnje koju je isporučivala država.¹⁰ Osuđenici su upošljavani na javnim radovima, krčenju šume i izgradnji baraka i puteva, ili su dodeljivani naseljenicima od kojih su onda imali da dobijaju hranu i odeću. Po isteku zvaničnog radnog vremena, mogli su da se unajmljuju kod privatnih poslodavaca, pa se, s obzirom na nestašicu radne snage, napredovanje poljoprivrede moglo u velikoj meri pripisati dobrovoljnom, plaćenom radu zatvorenika.¹¹ Jednim zakonom iz 1790. guverner je stekao pravo da skraćuje kazne na osnovu dobrog ponašanja. Kasnije su se javili i drugi oblici pomilovanja, kao što su privremeni otpust i uslovni otpust. Guverner Philipp je počeo da oslobođenim zatvorenicima besplatno dodeljuje zemlju, kao i, na ograničeno vreme, alat, seme i hranu.

Posle Philippovog odlaska 1792. godine, u čitavoj rastućoj koloniji izbili su ozbiljni socijalni nemiri. Nestašica hrane nije više bila tako ozbiljna, zahvaljujući povećanoj površini obradivog zemljišta, pa je time umanjena zavisnost od isporuka iz Engleske, ali su vojnici zauzeli vodeće položaje i svoju moć koristili za lično bogaćenje. Uspeli su da država plaća troškove izdržavanja zatvorenika koji su im bili dodeljeni, a onda su prodavali proizvode zatvoreničkog rada državnim radnjama. Monopolisali su trgovinu alkoholnim pićima. Prevelik broj zatvorenika je dodeljivan privatnim poslodavcima, us-

led čega su javni radovi praktično prestali. Sve u svemu, vojnička vladavina je predstavljala pravu propast za hiljade osuđenika koji su neposredno zavisili od države, ali je ujedno podsticala privatno preduzetništvo.¹² Mnogi oslobođeni osuđenici nisu umeli da iskoriste mogućnosti koje su im se nudile — pri čemu su vojnički monopol na alkohol i manjak žena¹³ igrali važnu ulogu — ali Hunterov iskaz pred jednim komitetom 1812. ispravno naglašava činjenicu „da ima mnogo bivših osuđenika, koji su sada tamošnji naseljenici a po ispravnosti ne ustupaju nijednom čoveku koji je napustio ovu zemlju“.¹⁴ Pored toga, Pittova vlada je poslala u Australiju velik broj političkih osuđenika, koji su tamo često zauzimali odgovorne položaje kao službenici, lekari, direktori škola i poslovni ljudi.

Do otprilike 1800, kolonija je prebrodila svoj najteži period. Novi Južni Vels je imao blizu pet hiljada stanovnika, a površina obradivog zemljišta je znatno uvećana.¹⁵ Iako mnogi bivši osuđenici nisu bili ni od kakve koristi za zajednicu, a mnogi odlazili odmah po isteku kazne, broj emancipovanih osuđenika koji su se prilagodili zajednici na zadovoljavajući način pokazuje da ovaj eksperiment nije bio potpuno neuspešan. Mnogi ljudi koji su se u Engleskoj sukobljavali sa zakonom u Australiji su zaista mogli da okrenu nov list. Liberalna politika dodeljivanja besplatne zemlje, koja je sprovedena do 1830, pružala je transportovanim osuđeniciama priliku da postanu kolonisti odmah po odsluženju kazne. Čak su i nekvalifikovani radnici imali pristojne izgledе, jer su mogli da se nasele kao cenjeni, iako skromni, zakupci, osim ukoliko nisu bili loše sreće da padnu u ruke rđavom gazdi, koji bi im zlostavljanjem skratio život ili ih oterao na prinudne radove. Kvalifikovani i obrazovani osuđenici su, naravno, prolazili bolje. Sposobni ljudi su dobijali dobre plate i često uspevali da se uortače sa gazdama. Emancipovani osuđenici su postali značajna moralna snaga u zemlji, zahvaljujući stvarnim mogućnostima da zasnuju nov život i novostečenom osećanju nezavisnosti. Svaki osuđenik koji nije bežao od rada mogao je da nađe zaposlenje u Južnom Novom Velsu, čak i ako nije imao nikakvih kvalifikacija, što u Engleskoj nije bilo moguće. Nezaposlenost i nesigurnost su bile bukvalno nepoznate. Oni koji su, kao Howard, prognozirali propast čitavog projekta, bili su u prvih pedesetak godina potpuno demantovani, dok su drugi bili preterano oduševljeni i često prenebregavali tamne strane ranog kolonijalnog života u Australiji. Nesporno je da su perspektive onih osuđenika koji su uspeali da prežive tegobe putovanja i pojedinačne slučajeve zlostavljanja od strane privatnih poslodavaca ili nadzornika na javnim radovima, bile veoma svetle u poređenju sa mogućnostima u domovini.¹⁶

U početku je Engleska bila isuviše zauzeta ratom sa Amerikom i evropskim odnosima, pa nije obraćala mnogo pažnje na Australiju. Ali, sada su ljudi počeli da se zanimaju za Novi Južni Vels. Zahvaljujući rastućem bogatstvu i napretku, ovaj je počeo da pruža dobre mogućnosti, kako za ulaganje kapitala tako i za nove naseljenike. To je za posledicu imalo ozbiljne promene u strukturi kolonijalnog stanovništva. Od ukupnog broja od 23.939 stanovnika 1820. godine, samo 1.307 su bili slobodni ljudi a 1.495 rođeni u koloniji.¹⁷ Godine 1828. bilo je 36.598 stanovnika, od čega 4.673 slobodnih a 8.727 rođenih u koloniji.¹⁸ Ovaj odnos je nastavio da se menja još brže: 1835. je pristiglo 1.300 slobodnih doseljenika, a 1841. godine 18.581, što je uveliko nadmašalo broj osuđenika.¹⁹

Manjina koju su činili slobodni doseljenici, državni službenici, slobodni farmeri i poslovni ljudi, brzo je razvila izrazit osećaj aristokratskog ponosa. Oni su predstavljali „otmeno društvo“ za koje je mešanje sa „zločinom žigosanima“ bilo ponižavajuće.²⁰ Australijsko patriotsko društvo, koje je osnovala stara aristokratija, borilo se prvenstveno protiv stalne imigracije slobodnih doseljenika koji su pretili da unište njihov društveni monopol. Aristokratija je pozdravljala transportovanje kao izvor jeftine radne snage. Pod pokroviteljstvom Wakefielda, 1831. godine je, umesto besplatnog dodeljivanja zemlje, uvedena obavezna aukciona prodaja sa minimalnim početnim cenama, i to prvenstveno zato da bi se sprečilo da radnici preko noći postanu zemljoposednici. Wakefield je oštro kritikovao preovlađujuće metode kolonizacije, ističući da se u Novom Južnom Velsu, za razliku od Engleske, ne mogu naći radnici za velika imanja. Razlog ovome, smatrao je on, bio je što su pripadnici nižih klasa, koji su u Engleskoj prinuđeni da se unajmljuju, u Australiji mogli da dođu do sopstvene zemlje. Smatrao je za veliku nesreću to što su ljudi koji u kolonije dođu kao zanatlije postajali zemljoposednici i što je radna snaga bila isto onoliko skupa koliko je zemlja bila jeftina. Predlagao je da se Australija pretvori u aristokratsku državu. Siromašni radnici iz Engleske bi se mogli upućivati na rad za dobro kolonije. Na Wakefieldov predlog, sredstva prikupljena prodajom kraljevog zemljišta su se jednim delom koristila za plaćanje putnih troškova siromašnim imigrantima.²¹

Položaj emancipovanih osuđenika se bitno izmenio. Oni su ranije imali priliku da postanu nezavisni farmeri, pošto su na izdržavanju kazne naučili zanat, ali sada, kada zemlja više nije bila besplatna, nisu mogli da dođu do imanja koja bi, da nije bilo njih, dugo ostala neobrađena. Jedan od ciljeva nove politike bio je da se velikim zemljoposednicima stavi na raspolaganje dovoljna količina radne sna-

ge. Pošto su tako izgubili mogućnost da postanu slobodni naseljenici, mnogi emancipovani osuđenici su krenuli sa sela u gradove, gde je bilo lakšeg i prijatnijeg posla.²² Drugim rečima, oni su se vratili u redove radničke klase, iz kojih su velikom većinom prvobitno i potekli. Novoprispeli slobodni doseljenici morali su da se bore protiv jeftinog rada osuđenika i emancipovanih osuđenika da bi sebi obezbedili veće nadnice. I oni su se pridružili zahtevima da se transportovanje ukine. Suprotstavljali su im se oni emancipovani osuđenici i „ekskluzivci“ (stari slobodni doseljenici) koji su i sami postali poslodavci i izvlačili korist iz jeftinog osuđeničkog rada. Stalni priliv slobodnih doseljenika, željnih da sebi obezbede viši životni standard, nije dozvoljavao nikakvu sumnju u pogledu konačnog ishoda. Posle opširnih parlamentarnih debata, transportovanje u Novi Južni Vels je obustavljeno 1840. godine.²³

U razvoju Van Dimenove Zemlje, koja je, posle Novog Južnog Velsa, predstavljala najvažnije područje Australije u pogledu transportovanja, bilo je nekih zanimljivih posebnosti.²⁴ Guverner Arthur (1824—36) je uporno nastojao da očuva kazneni karakter naselja. Od samog početka svoga mandata, trudio se da uspostavi jedan potpuno hijerarhijski sistem, brižljivo razdvajajući osuđenike od slobodnih naseljenika. Savremenici su oštro kritikovali Arthurov sistem, uključujući njegovu savršenu policijsku organizaciju, neograničano izrabljivanje i potčinjavanje osuđenika i pokušaje da se celokupno slobodno stanovništvo kontroliše putem ekonomskog pritiska — u Arthurovim očima, slobodni kolonisti su bili samo „tamničari — amateri koje valja prinuditi da budu efikasni“.²⁵ Čak i zvanični izveštaji pominju rđave strane i nedostatke toga sistema.²⁶ Kao i u Novom Južnom Velsu, glavna prednost za slobodne naseljenike bio je sistem dodeljivanja osuđenika na rad; nesrazmera između ponude i potražnje pružala je Arthuru zgodno sredstvo za vršenje pritiska na naseljenike.²⁷ Dalje, kaznena kolonija je bila tržište koje su oni snabdevali; Engleska je snosila troškove sve do 1840. Tako, kada je Državnom sekretaru 1835. upućena peticija kojom se tražilo da se „u Koloniji Van Dimenova Zemlja ukinu ponižavanja i druga neizreciva zla koja ona trpi zbog svog kaznenog karaktera“, Arthuru je bilo lako da u postskriptumu objasni kako je peticiju sačinio jedan skup „sastavljen isključivo od stanovnika Hobart Tauna, dakle od grupe koja najmanje zavisi od osuđeničkog rada“.²⁸ Arthur je čak ometao priliv slobodnih stanovnika u gradove (za razliku od Novog Južnog Velsa), jer je shvatio da oni ugrožavaju sam opstanak kaznene kolonije. Kretanje prema gradovima je zaustavljao besplatnom raspodelom celokupne raspoložive

zemlje, tako da je nije ostalo dovoljno za novu politiku rasprodaje zemlje, koja je trebalo da obezbedi novac za buduće doseljavanje.²⁹

U vreme kada je otpočelo transportovanje u Australiju, engleska radnička klasa je još uvek bila u relativno dobrom položaju. Međutim, situacija se vremenom pogoršavala, sve dok, krajem Napoleоновih ratova, nije dostigla nivo potpune nemaštine. U prvoj fazi, smatralo se da dugo i naporno putovanje prema nepoznatom odredištu i doživotno progonstvo sami po sebi predstavljaju surovu kaznu, pogotovu za osuđenike sa sela, kojima je, kako je iskustvo pokazalo, seoba padala mnogo teže. Sâmo po sebi, progonstvo je izgubilo mnogo od svog užasavajućeg dejstva čim je putovanje postalo bolje poznato, a pripadnici siromašnih ili, kako su ih nazivali, „kriminalnih“ klasa počeli da stiču rođake i prijatelje na drugoj obali.

„Požurimo u Botanički zaliv,

Gde svega ima i ne plaćaš što si živ.“³⁰

Ovakvi stihovi pokazuju jedan nov stav, koji nije teško razumeti. Slobodan radnik je u Engleskoj nailazio na skoro nepremostive teškoće u potrazi za običnim fizičkim radom čak i u industrijskim okruzima, dok su uslovi u Australiji bili mnogo bolji.³¹

Iz vladinih uputstava komesaru Biggeu od 1819. godine se već naslućuje bojazan da zastrašujuće dejstvo transportovanja možda nije dovoljno snažno.³² Guverner Arthur je od ministra kolonija Bathursta 31. marta i 23. aprila 1826. primio sledeća (za čoveka njegovih sklonosti ne baš neophodna) uputstva u pogledu strogosti:

Sa stanovišta pravosuđa je vrlo bitno da se ne zanemari nijedno praktično sredstvo da se u srcima kriminalaca zadrži onaj zdrav strah od transportovanja koji je postojao u početku. ... Treba da pribegnete svakoj onoj meri koja bi vam, uz dužne obzire prema zakonskim ovlašćenjima kojima raspolazete, pomogla da održite strožu disciplinu.³³

Arthur je smatrao da „kriminalne klase“ treba zvanično obavestiti o pravoj sudbini koja očekuje transportovane osuđenike. Međutim, nije bilo lako ubediti pripadnike niže klase da Novi Južni Vels i Van Dimenova Zemlja nisu ona obećana zemlja kakvu oni zamišljaju, jer su bivši osuđenici odande slali „ružičaste opise“, kako to pokazuje izveštaj komiteta iz 1838. godine.³⁴ Čak ni krajnji teror ni Arthurov disciplinski sistem, ograničen ekonomskim potrebama kolonije, nisu uspevali da umanje privlačnost transportovanja u poredenju s bednim uslovima života nižih klasa u Engleskoj.

Tako su određeni, konkretni interesi, a ne apstraktno osećanje pravičnosti, pomogli ljudima da shvate da je u pitanju lažna srazmera između krivice i kazne i da transportovanje nema stvarnog preventivnog dejstva u odnosu na kriminalitet. Oni isti činioци koji su doveli do promena u upravljanju popravnim domovima, imali su i velikog uticaja na pojavu negativnog stava prema transportovanju. Jedan komitet koji je ispitivao zahteve za ukidanje transportovanja je još 1833. predložio da se prekine s tekućom praksom. Njegov predsednik, Molesworth, pisao je svojim biračima da je ta praksa „nedelotvorna, okrutna i obeshrabrujuća, puna apsurdna i zla“.³⁵ Russell je posebno naglašavao da se u postupku prema osuđenima ne uzima dovoljno u obzir stepen njihove krivice. Po njegovom mišljenju, tu su se mešali pitanje kolonijalnog profita i problem pravosuđa.³⁶ Sa svoje strane, kolonijalno društvo je prema osuđeniku postupalo u skladu s njegovom korisnošću i ličnim simpatijama poslodavca, a ne u zavisnosti od njegove krivice. Drugim rečima, vrednost i sudbinu osuđenika je određivala mogućnost korišćenja njegove radne snage, isto onako kako je to bilo s krivičnopravnom politikom u doba merkantilizma.

Stalne primedbe iz Engleske i Australije su nagnale komitet iz 1838. da zauzme stav u prilog ukidanju postojećeg sistema. U svom izveštaju, međutim, komitet je stavio naglasak na slabe rezultate u popravljanju osuđenika a ne na slabo zastrašujuće dejstvo. To što se osuđenici nisu „popravljali“ bila je posledica jednog sistema koji je proizveo klasu seljaka koji su, kako piše u izveštaju, bili „bez ikakvih porodičnih osećanja i sklonosti, bez žena, dece i doma; otuđeni od zemlje koju obrađuju i manje vezani za nju nego crnački robovi na plantažama“.³⁷ Bila je to klasa seljaka koji su bukvalno živeli u ropstvu. Dalje, reformatorski ciljevi su imali manji značaj nego interesi slobodnih kolonista, a još manji značaj u poređenju sa stvarnim ili zamišljenim interesima kriminalne politike engleske vladajuće klase. Zato je predložen jedan nov način postupanja, koji je trebalo i da olakša kolonijama i da pojača zastrašujuće dejstvo. Ova politika, za koju je komitet verovao da je jeftinija i primerenija, sastojala se u sistemu rangiranja, koje je išlo od lišenja slobode u samici u engleskom zatvoru, preko upućivanja na javne radove u luke i radne kolonije do transportovanja.³⁸ Taj sistem je trebalo da uništi san nižih klasa o plaćenom putovanju u zemlju u kojoj nema nezaposlenosti a da istovremeno bar jednim delom zadovolji zahteve iz kolonija da se transportovanje obustavi. Cilj mu je bio da život zatvorenika učini neudobnijim od života najsiromašnijeg slobodnog radnika u Engleskoj.

Uprkos sporom rastu slobodnog stanovništva (procenat osuđenika je 1824. bio 46,8, 1830 — 41,6 a 1838 — 39,6³⁹), Van Dimenova Zemlja bi bila zadržala karakter kaznene kolonije da 1840. godine domaća vlada nije radikalno promenila svoju politiku. Ukinuto je dodeljivanje osuđenika na rad, iako se broj prispelih osuđenika povećao kada je Južni Novi Vels prestao da ih prima. Ista reforma je uvela samodovoljnost kaznene kolonije tako što je naterala osuđenike da proizvode sopstvenu hranu.⁴⁰ Ove dve promene, nestajanje jeftine radne snage i nestajanje tržišta, ukinule su interes slobodnih kolonista da se zadrži kazneni karakter kolonije. Posledice su bile iste kao i u Novom Južnom Velsu. Ukinuta je finansijska podrška, a interesi slobodnih radnika su izbili na prvo mesto. Agitovanje protiv transportovanja je postalo tako žestoko da je ono konačno obustavljeno 1852. godine.⁴¹ Osuđenici upućeni u progonstvo u Australiju su sada nalazili mesta u Zapadnoj Australiji, koja je bukvalno vapila za prinudnim radom, pa je njih 9.718 upućeno tamo između 1850. i 1868. godine.⁴²

Istorija transportovanja u Engleskoj pruža jasnu i nedvosmisleno sliku uticaja izmenjenih društvenih i ekonomskih okolnosti na kriminalnu politiku. Početna tačka bila je nemogućnost da se rastući broj osuđenika smesti u postojeće zatvore, i to u trenutku kada je tržište radne snage bilo prezasićeno. Izuzimajući smrtnu kaznu — kojoj su se protivile vladajuće populacione teorije još pre pojave humanitarnih načela — jedini način da se oni uklone bilo je progonstvo iz zemlje. U jednom periodu, ovo rešenje se podudaralo sa potražnjom za radnom snagom u kolonijama. Ali, američke okolnosti su već bile pokazale koliko su ograničene mogućnosti apsorbovanja osuđeničkog rada. Kolonijalni ekonomski sistemi su onemogućili dalje transportovanje mnogo pre nego što su ga politički faktori konačno ukinuli. U Novom Južnom Velsu i Van Dimenovoj Zemlji se pokazalo da osuđenički rad, uz finansijsku podršku iz metropole, može da posluži kao osnovica za dalji razvoj, ali i da ne može da konkuriše slobodnom radu čim ovaj drugi poprimi osetnije razmere.

Jedan službenik u francuskom kolonijalnom biou u drugoj polovini devetnaestog veka, Michaud, dao je dosta dobar opis ovakvog razvoja kada je rekao da je uloga transportovanja bila uloga pionira koji osvaja neispitana područja. Međutim, dopustiti transportovanje u već organizovana društva bilo bi isto onoliko štetno koliko i izolovati osuđenike u pustinji. Za transportovanje je potrebno društvo u nastajanju, pritisnuto svakovrsnom nemaštinom i gladno radne snage. Samo društvo koje je u procesu formiranja dopušta reklasifikaciju, jer nužda može da učutka predrasude. Kada to novo društvo

izađe iz haosa i stvori sopstvene zakone, ono će se odreći transportovanja. Michaud na kraju pokušava da formuliše jednu socijalnu filozofiju retributivne pravde na osnovu surovih činjenica ekonomskog razvoja. Funkcija transportovanja je da društvo korača dalje a da kriminalca natera da za svoje zločine plati tako što će krčiti nove staze.⁴³

2. Transportovanje u drugim zemljama

U Francuskoj je transportovanje bilo motivisano ekonomskim razvojem kolonija samo u jednom kratkom periodu. U sedamnaestom i osamnaestom veku, Francuska je povremeno pokušavala, povodeći se za engleskim primerom, da raseli delove svoje kriminalne populacije. Na osnovu kraljevskih dekreta od 8. januara 1791, 12. marta 1719. i 10. marta 1720, u Nju Orleans je upućeno nekoliko transporta (koji se danas pamte uglavnom po Manon Lesko).⁴⁴ Ovi pokušaji su ubrzo napušteni, i to iz razloga koji su nam već poznati iz engleskih iskustava, što je jasno formulisano u dekretu iz 1722, kojim se transportovanje ukida: „Kolonije su sada nastanjene jednim brojem porodica koje su mnogo sposobnije da trguju s domorocima nego što bi to bili ovi tipovi, koji sa sobom donose sva zla sopstvene lenjosti i rdavog morala“.⁴⁵ Od ovog trenutka, transportovanje je zavisilo od potreba francuske kaznene prakse, pri čemu je kolonijalna politika igrala beznačajnu ulogu. Transportovanje je ponovo uvedeno zbog užasnih uslova u tulumskim i marsejskim tamnicama, u koje su, posle ukidanja galijskog ropstva, saterani najgori kriminalci. Oni osuđenici koji su izdavani u najam zanatlijama i manufakturistima živeli su snošljivo, ali su ostali, prinuđeni da argatuju u lukama i arsenalima, vodili krajnje bedan život. Korupcija je bila sveopšta, moralni standardi krajnje niski, a troškovi visoki, što u očima vlasti nije bila okolnost bez značaja.⁴⁶ Zbog toga je 1791. doneta odluka o ponovnom uvođenju transportovanja, što se pokazalo nemogućim jer je flota bila uništena. Transportovanje u Gvajanu je konačno otpočelo tek 1854. godine.

Holtendorffov opis kolonija u Gvajani je u najvećoj meri tačan, što priznaju čak i francuske administrativne vlasti. On piše da pod tamošnjim uslovima ne može biti govora o nekom sistemu ili planu zapošljavanja, jer su redovan posao mogli da dobiju samo lekari u bolnicama, a ne osuđenici u zatvorima.⁴⁷ Deportovanje u te krajeve, čija je klima apsolutno nepodobna za Evropljane, uspevalo je jedino da matičnu zemlju oslobodi ljudi koji su smatrani opasnim po druš-

tvo. Ovaj cilj je mogao da se još bolje ostvari zahvaljujući jednom zakonu od 31. marta 1854, koji je propisivao da svaki osuđenik po izdržanoj kazni mora da ostane u koloniji još onoliko na koliko je bio osuđen (*doublage*). Ova mera je imala uspeha utoliko što je recidivizam transportovanih osuđenika (*forçats*), koji je pre 1854. dostizao devedeset procenata, spao na jedanaest posle uvođenja sistema *doublage*, zahvaljujući kome su takvi osuđenici provodili bukvalno čitav život u koloniji.⁴⁸ Ali, izuzimajući ovaj eliminatorni učinak, transportovanje u Gvajanu nije nudilo nikakvih drugih prednosti. Nije bilo nikakvih iluzija u pogledu kolonizatorske vrednosti osuđeničkog rada u koloniji, u kojoj je produktivnost rada praktično bila jednaka nuli i u kojoj nije bilo mogućnosti za zapošljavanje po izdržanoj kazni.⁴⁹ Otuda je deportovanje za državu predstavljalo težak finansijski teret, a troškovi izdržavanja transportovanih osuđenika bili su krajem devetnaestog veka dvostruko veći od troškova za osuđenike u francuskim zatvorima.⁵⁰ Pošto je privremeno obustavljeno 1924, pa ponovo uvedeno 1926, transportovanje je konačno ukinuto 1937. godine.⁵¹

Zanimljiviji od istorije transportovanja u Gvajanu su pokušaji, koji datiraju od 1864, da se kriminalci transportuju u Novu Kaledoniju. Tamo je klima bila mnogo bolja, zemlja je pružala dobre mogućnosti za razvoj, a za radnom snagom se osećala preka potreba. Legenda o toj divnoj zemlji se pronela kroz francuske zatvore velikom brzinom, pa su neki osuđenici počeli da vrše nova krivična dela samo da bi bili deportovani u nju. Da bi se ovo sprečilo, donet je zakon od 25. decembra 1880, po kome je nova zatvorska kazna imala da se izdržava u zatvoru iz koga je osuđenik pokušao da se spase, a ne u kolonijama.⁵² Međutim, razvoj kaznenih naselja nije išao očekivanim tokom. Interesi administracije, velikih proizvođača i malih nezavisnih farmera su se međusobno sukobljavali. Troškove administracije i izdržavanja osuđenika je snosila metropola, pa službenici nisu bili posebno zainteresovani ni za sudbinu slobodnih naseljenika ni za budućnost osuđenika. Oni su zadržavali najveći deo zemlje za administraciju, a samo jedan manji deo su obrađivali osuđenici, bilo kao sluge kod službenika bilo kao radnici kod velikih kompanija, koje su im isplaćivale samo nominalne nadnice, što je izazivalo protivljenje slobodnih naseljenika.⁵³ Zahvaljujući njihovom pritisku, kao i svom slabom preventivnom dejstvu, transportovanje u Novu Kaledoniju je okončano 1898. godine.

Pitanje transportovanja je očigledno mnogo teže za zemlje koje nemaju svojih kolonija. U šesnaestom i sedamnaestom veku, nemačke vlasti su izručivale kriminalce stranim državama za rad na galijama ili

za vojnu službu, a u osamnaestom veku su ih slale u Severnu Ameriku kao robove. Ovaj metod se naročito koristio u Hamburgu, posebno za strane kriminalce.⁵⁴ Početkom devetnaestog veka, Rusija je sa Pruskom sklopila ugovor o preuzimanju pruskih osuđenika i njihovom upućivanju u Sibir. Ali, u Rusiji se javio tako jak otpor, a osuđenici su u tolikom broju uspevali da pobegnu i vrate se kućama, da je ova praksa brzo obustavljena. Ni pokušaji Hamburga da 1836. sklopi sličan ugovor sa Australijom nisu urodili plodom.⁵⁵ Ukratko, za zemlje bez kolonija u devetnaestom veku transportovanje nije dolazilo u obzir, naročito kada se ima u vidu da su i kolonijalne zemlje, kada su se izgubili ekonomski motivi za kaznenu kolonizaciju, imale problema sa svojim kolonijalnim stanovništvom (Engleska) ili nisu uspevale da ostvare bilo kakav reformatorski učinak (Francuska).

Napomene

- 1 V. gore str. 69.
- 2 O'Brien, *op. cit.*, str. 129.
- 3 *Ibid.*, str. 132—34.
- 4 Howard, *op. cit.*, str. 465.
- 5 O'Brien, *op. cit.*, str. 161—62.
- 6 *Ibid.*, str. 165.
- 7 M. Madan, *Thoughts on Executive Justice* (London 1785); W. Paley, *The Principles of Moral and Political Philosophy* (London 1785). V. Phillipson, *op. cit.*, str. 245; A. A. Farrer, *Crimes and Punishments* (London 1880).
- 8 O'Brien, *op. cit.*, str. 178—79.
- 9 *Ibid.*, str. 248.
- 10 *Ibid.*, str. 253.
- 11 *Ibid.*, str. 261.
- 12 *Ibid.*, str. 294—300.
- 13 Od 7.035 osuđenih lica, prispelih od 1787. do 1800. godine, samo 1.440 su bile žene; v. *ibid.*, str. 384 i Forsyth, *op. cit.*, str. 105.
- 14 O'Brien, *op. cit.*, str. 328. On navodi i druga slična svedočenja.
- 15 *Ibid.*, str. 336.
- 16 V. Holtzendorff, *Deportation*, str. 276. V. i Ives, *op. cit.*, str. 146—47, koji smatra da je transportovanje, do izvesne granice, bilo najmudriji način postupanja prema teškim prestupnicima. Zahvaljujući transportovanju, čitava jedna vojska od preko sto hiljada zatvorenika dobila je priliku da otpočne nov život, sa stvarnim izgledima na rehabilitaciju. Umesto da se bave samo izgradnjom zatvora i radnih domova, oni su osnivali nove države i doprinosili razvoju celog jednog kontinenta.
- 17 Cifre su uzete iz *Cambridge History of the British Empire*, VII, 1 (Kembriđ 1933), str. 115.
- 18 *Ibid.*, str. 198.
- 19 *Ibid.*, str. 169.
- 20 Ives, *op. cit.*, str. 140—42. Guverner Macquarie činio je sve što je mogao da suzbije ovaj trend jer je želeo da spase osuđenike od društvenog stigmatizovanja da bi im

- tako omogućio da se poprave; on je smatrao da takav osećaj degradacije predstavlja veće poniženje od prinudnog rada tokom izdržavanja kazne. Ali, on je nailazio na otpor kod ostalih službenika, dobijajući samo umerenu pomoć od jednog komiteta Donjeg doma, koji je 1812. godine izučavao sistem transportovanja.
- 21 R. C. Mills, *The Colonization of Australia (1829—42)* (London 1915), Gl. VII; *Cambridge History*, str. 213—18. Treba obratiti pažnju na Marxovu oštru kritiku Wakefielda u Marx, *Kapital*, I, Gl. XXV.
  - 22 Holtzendorff, *Deportation*, str. 293.
  - 23 Iz parlamentarnih debata se vidi koji su sve obziri u očima engleske i kolonijalne vladajuće klase nalagali temeljne promene u politici transportovanja. Argumenti su svedeni u govorima Moleswortha i lorda Johna Russella u Donjem domu 5. maja 1840 (Hansard, LIII, 1235—79 odnosno 1279—91).
  - 24 Od 160.663 osuđenika koji su prebačeni u Australiju između 1787. i 1868, njih 83.290 je upućeno u Novi Južni Vels, 67.665 u Van Dimenovu Zemlju i 9.718 u Zapadnu Australiju; Forsyth, *op. cit.*, str. 99.
  - 25 *Ibid.*, str. 110.
  - 26 V. str. 31 izveštaja pukovnika Jebba, koji se navodi gore, Glava VI, napomena 111.
  - 27 Na primer, 1835. bilo je 3.130 zahteva za dodelu osuđenika na rad, a dodeljeno je 2.740; Forsyth, *op. cit.*, str. 105.
  - 28 *Ibid.*, str. 126.
  - 29 *Ibid.*, str. 127. U prvom kvartalu 1836. godine kolonijalni izdaci za imigraciju su u Novom Južnom Velsu iznosili 5.676 funti, a u Van Dimenovoj Zemlji samo 739 funti. Za 1835. godinu, odgovarajuće cifre su 10.400 odnosno 5.561. V. *ibid.*, str. 121; Mills, *op. cit.*, str. 196—97.
  - 30 Forsyth, *op. cit.*, str. 138.
  - 31 Vredi primetiti kako dablinski nadbiskup, u debati u Domu lordova 19. maja 1840, naglašava neravnopravnost između slobodnih radnika i transportovanog stanovništva u pogledu životnih uslova (Hansard, LIV, 253—54). Holtzendorff, pišući 1859. godine, izričito pominje ovu razliku između nižih klasa u kolonijama i domovini. Njegov, nešto preteran zaključak je bio da je, sve u svemu, deportirac prolazio bolje nego slobodan radnik u Engleskoj. Deportirac je imao bolju hranu, bolje odelo, kraći radni dan i ekonomsku sigurnost (*Deportation*, str. 599—600).
  - 32 Forsyth, *op. cit.*, str. 134—35 citira neka mesta iz ovih uputstava. Tu se kaže da transportovanje, koje treba da bude adekvatna kazna za najteže zločine, mora biti stroga kazna i mora ulivati strah u kosti svim članovima zajednice, ne bi li se tako postigla velika svrha kažnjavanja: sprečavanje kriminaliteta putem zastrašivanja. Da transportovanje nema ovakvog preventivnog dejstva vidi se i po tome što mnogi ljudi osuđeni na kaznu zatvora za sitnije prestupe podnose molbe da budu transportovani. U uputstvima se insistira da ovakvo stanje stvari mora da prestane.
  - 33 *Ibid.*, str. 135.
  - 34 *Ibid.*, str. 150. I sam Arthur je velikim delom prihvatao mišljenja izražena u izveštaju komisije, što se vidi iz njegove prepiske i svedočenja pred komitetom (*ibid.*, str. 137). I Beaumont i de Tocqueville (*op. cit.*, str. 242—43) su bili mišljenja da kazna transportovanja ne zastrašuje nikoga i da zahvaljujući njoj pojedinci koje je domovina odbacila često postaju korisni i ugledni građani kolonija, a da još češće oni građani koje bi strah od stroge kazne nagnao da u Engleskoj žive u skladu sa zakonom namerno čine prestupe zato što ih transportovanje ne zastrašuje nego privlači, pa je za mnoge transportovanje značilo samo emigriranje u Australiju o državnom trošku.
  - 35 V. gore citirani govor, napomena 23; ovaj citat se javlja na str. 1285; v. i Forsyth, *op. cit.*, str. 161.
  - 36 V. *ibid.*, str. 152—53.
  - 37 *Ibid.*, str. 162 i 165.

- 38 V. opis ovog sistema u Jebb, *op. cit.*, str. 48, i L. W. Fox, *The Modern English Prison* (London 1936), str. 13—14.
- 39 Forsyth, *op. cit.*, str. 103.
- 40 *Ibid.*, str. 129.
- 41 *Ibid.*, str. 167.
- 42 U peticiji upućenoj Ministru za kolonije Greyu se kaže da „potpisnici sada trpe velike smetnje i gubitke zbog nedostatka radne snage i, pošto se sada ne ukazuju nikakvi izgledi da u ovaj deo kolonije bude upućen dovoljan broj emigranata, učtivo mole da se osuđenici na progonošte upute u Zaliv Moreton“. Citirano u Jebb, *op. cit.*, str. 38—39; slični dokumenti se mogu naći u *ibid.*, str. 42—44. Statistike se nalaze u Forsyth, *op. cit.*, str. 99.
- 43 E. H. Michaud, *La question des peines* (2. izd. Pariz 1875), str. 8—9. Michaud je sledio primedbe lorda Mahona u debati u Donjem domu od 5. maja 1840 (Hansard, Lill, 1295).
- 44 Paultre, *op. cit.*, str. 319.
- 45 Dekret od 5. jula 1722, naveden u *ibid.*, str. 324.
- 46 Duval jeune, „Galérien“, str. 445. V. i G. Vidal i J. Magnol, *Cours de droit criminel et de science pénitentiaire* (8. izd, Pariz 1935), str. 569.
- 47 Holtzendorff, *Deportation*, str. 560. Za stavove u Francuskoj v. npr. polemiku u *Société générale des prisons* iz 1924, rezimiranu u *Revue pénitentiaire*, XLVIII (1924), 411—63.
- 48 Vidal i Magnol, *op. cit.*, str. 580—81.
- 49 A. Mossé, „Chronique pénitentiaire“, *Revue de science criminelle et de droit pénal comparée*, II, (1937), 311—14. Iako je svake godine pristizalo po 700 do 800 novih osuđenika, njihov ukupan broj se stalno kretao između 4.000 i 5.000, zahvaljujući preteranoj smrtnosti i bekstvima. Mossé dodaje da su repatrijacije bile krajnje retke, jer oslobođeni osuđenici nikada nisu uspevali da uštede dovoljno za povratak.
- 50 D'Haussonville, *op. cit.*, str. 490.
- 51 Noviji razvoj se razmatra u H. Donnedieu de Vabres, *Traité élémentaire de droit criminel et de législation pénale comparée* (Pariz 1937), str. 320—21.
- 52 Vidal i Magnol, *op. cit.*, str. 581.
- 53 Neki ugovori sa društvima se nalaze u M. Pain, *Colonisation pénale* (Pariz 1898), str. 113 i sl. V. i L. Moncelon, *Le Bagne et la colonisation pénale en Nouvelle Calédonie* (Pariz 1886), naročito str. 182 i sl., gde se čitava administracija oštro kritikuje sa stanovišta slobodnih naseljenika, čije interese je Moncelon zastupao u Parizu.
- 54 Wagnitz (*op. cit.*, II, 150—51) opisuje žalosne uslove u hamburškim popravnim domovima, gde često nije bilo dovoljno prostora za smeštaj svih kandidata. U takvim slučajevima, vlasti su veoma rado ustupale jedan deo ovog ljudskog balasta stranim državama kao pomoć pri osnivanju novih kolonija. Wagnitz je bio protiv česte upotrebe ovog načina za pražnjenje popravnih domova i tkačkih radionica.
- 55 Za Prusku v. A. Stölzel, *Brandenburg-Preussens Rechtsverwaltung*, II (Berlin 1888), 352—57. Za Hamburg v. Holtzendorff, *Deportation*, str. 708—10, uz pozivanje na kabinetsku naredbu od 28. februara 1801, kojom je u Pruskoj privremeno uvedeno deportovanje kao način postupanja prema „nepopravljivim zlikovcima“ i kao policijska mera protiv kriminalaca koje je valjalo ukloniti iz zemlje zato što predstavljaju opasnost po javnu bezbednost, ili su pokušali bekstvo uz upotrebu nasilja, ili pružaju tako loš primer drugim osuđenima da svi pokušaji njihovog popravljanja ostaju bez uspeha. Za neuspela raspitivanja Saksen-Vajmara 1826. godine, v. Lucht, *op. cit.*, str. 111.